

PAPER DETAILS

TITLE: HACI BEKTAS VELÎ ve THOMAS MORE'DA HÜMANİZM

AUTHORS: Giyasettin AYTAS

PAGES: 139-148

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2580900>

HACI BEKTAŞ VELÎ ve THOMAS MORE'DA HÜMANİZM

Gıyasettin AYTAŞ¹

ÖZET

Günümüzde Hümanizm kavramı ile ilgili farklı görüş ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bunların hemen tamamı birbirinden farklı olmakla birlikte, büyük bir kısmı da genel kabullerden öteye gitmemektedir. Bu kavramın Batı literatüründeki karşılığı ve anlaşılma biçimi ile bizdeki karşılığının net olarak anlaşılması için, Hümanizmin Türk düşünce hayatındaki önemli temsilcisi Hacı Bektaş Velî'nin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hoşgörü, Hümanizm, Hacı Bektaş Velî, Thomas More

THE HUMANISM OF HACI BEKTAŞ VELÎ AND THOMAS MORE

ABSTRACT

Today, there are different opinions and evaluations about humanism. Although almost all of them are different from each other most of them are not beyond the general agreement. In order to understand the equivalent and prove of this concept in western literature and in our literature, Hacı Bektash Velî, who is the representative of Humanism in Turkish philosophy, must be understood.

Key Words: Tolerance, Humanism, Hacı Bektash Velî, Thomas More

A. BATININ DÜŞÜNCE PENCERESİNDEN HÜMANİZM

Hümanizm, Latince kökenli bir kelime olup Türkçede “insancıl”, “insancılık”, “insanseverlik” veya “insaniyetçilik” gibi anlamlar yüklenmektedir. Sözlük anlamı olarak merkezini insanın oluşturduğu dünya görüşü ve düşünce yönelimini ifade eden hümanizm, bugün daha da genişleyen anlamıyla; insanı din, dil, ırk farkı gözetmeden, hiçbir sosyal statü, kulüp ve lonca ayırımı yapmadan sevmek ve bu anlayış içinde ona yönelmek şeklinde algılanmaktadır. (Ana Birtanika, 2000)

Hümanizm, bir diğer adıyla hoşgörü eski çağlardan bu yana farklı biçimlerde ve kullanımlarda karşımıza çıkar. Batılı düşünürler bu kavramın ortaya çıkışını eski Yunan'a kadar götürmektedirler. Yunan filozofu Protagoras'ın “Her şeyin ölçüsü insandır.” sözü hümanizmin temel ilkesi olarak kabul edilir. (The Encyclopedia Americana International Edition, 1998:553)

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Müdürü.

Hümanizmi ilk gündeme getiren kişi Cicero'dur. Çiçero bu kelimeyi, insanlık ülküsündeki bilgi, kültür, ahlak, ruh eğitimi, ruh asaleti, cömertlik, kadirşinaslık, arkadaşlık, iyilik ve adalet duygusu gibi sıfatlarla açıklar. (Zekiyan, 1987: 17) Hümanizmi terim olarak kullanan ilk bilim adamı Alman pedagogu Friedrich Immanuel Niethammer'dir. Niethammer insanı ruhtan ibaret sayan ortaçağ kalıplaşmış düşünce sistemini reddederek ruh beden bütünlüğünü savunur. (Zekiyan, 1982: 29)

Hümanizm, tarihsel süreç içerisinde, zaman zaman anlamından uzaklaşarak, katı bir taassubun üzerinin örtülmesi için bir araç olarak da kullanılır. Bu örtüyü kullanan önemli batılı yazarlarından ve hümanizmin savunucularından sayılan Dante ve Thomas More, ortaya koydukları düşünce sistemi ile geniş kitleler üzerinde etkili olurlar. Hümanizm, bir başka söyleyişle hoşgörü kavramları bu iki yazarın ileri sürdükleri düşünce sistemi ile algılanır ve yorumlanır. Hâlbuki Dante ve Thomas More için hoşgörü, sadece kendi dininden ve mezhebinden olanlar içindir. Müslümanlığa olduğu kadar, aynı dinden fakat başka mezheplerden insanlara karşı kin ve nefretle bakarlar.

Hümanizmin kurucusu olarak dünyaya sunulan Dante, İlahi Komedya (Divina Komedia) adlı üç ciltlik bir eser kaleme alır. Eserde, Cehennem, Araf ve Cennet'e yapılan hayali bir gezi anlatılmaktadır. İlk bölümünde cehennemi çok politik olarak tasvir eden Dante, siyasi hasımlarını, bazı Papaları ve kimi dostlarını cehenneme koyar. Cehennemde bulunanların ortak özellikleri günahkâr, bozguncu, ayırmacı, yalancı, saldırgan, korkak, nankör ve hain olmalarıdır. Bunların arasına İslam Peygamberi Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi de ekler. Çünkü ikisi de Hristiyan değildir. Bu yüzden Cehennemin en azgın bölümüne koymaktan çekinmez.

Ünlü İngiliz yazarı Thomas More ise, Ütopya adlı eserinde, insanlara hayali bir dünyanın fantezilerini sunarak inancına tanıdığı vicdan özgürlüğünü, inancı dışındakilere tanımaya hiçbir zaman yanaşmaz. İki bölümden oluşan bu eserin ikinci bölümü birinci bölümünden önce yazılır. More, arzu ettiği kusursuz dünya düzenini ikinci bölümde anlattıktan sonara, birinci bölümde Avrupa'daki var olan durumu ikinci bölümde idealleştirdiği düzenle karşılaştırır. Böylece, kendi savunduğu dünya düzeninin ne kadar mükemmel olduğunu kanıtlamak ister. (Urgan, 2000: 39). More'un ideal olarak sunduğu Ütopya'da herkese yer yoktur. Orada bulunanlar belli özelliklere sahip olmalıdır. More'un bu tavrı, kucaklayıcı ve birleştirici olmaktan uzak, tasnif edici ve sınıflandırıcıdır.

Dante ve Thomas More, mensup olduğu din veya mezhebi öne çıkarıp kendi değerlerini benimsetmeye çalışırlar. Kişiler seviyesinde Hz. İsa ile Hz. Muhammed'i, kavramlar seviyesinde ise Hristiyanlık ile Müslümanlık veya Katolik mezhebi ile Protestanlık mezhebini devamlı çekişme ve çatışma içinde gösterilirler. Aslında özde böyle bir çatışma yoktur. Bütün mesele insana ve hayata bakışta tek yanlı ve skolâstik bir fanatizme kaçılmış olmasıdır. Çatışmanın sebebi hoşgörü unsurunun olmayışı ve bu iki Hristiyan yazarın herkesi sevmeye yetecek güçlerinin bulunmamasıdır (Yalçın, 2004:117).

Thomas More'a göre "insanlar kanunlara göre değil, kanunlar insanlara göre düzenlenmelidir. İnsan din için değil, din insan içindir. Bu radikal çıkış, onun idam fermanını da hazırlamış olur. Kurulu düzene karşı çıkan Thomas More, bu düşüncelerini söylemenin bedelini canı ile öder.

More'un kurduğu ütopyik ülkede oluşturduğu yapı dikkate alınacak olursa, mutluluk sınıflandırılmış, hatta kalıplaştırılmış olduğu görülür. Thomas More'un Ütopya adası, elli dört kentten oluşur. Her kente 6.000 aile yaşar. Her aile yirmi iki kişidir. Bunların yirmisi erkek, kadın, çocuk ve ikisi de esirdir. Esirler uşaklığı, hizmetçiliği, kaba işleri yapmakla görevlidirler. Thomas More için mutluluk hakkı, esirler için değil, özgür İngilizler içindir. (Hançerlioğlu, 1972: 180).

Orta Çağ'da çatışma ve çelişkilerin temelinde Hristiyanlık inancının yalnızca tepki ve öfkeye dayalı uygulamaları dikkat çeker. Dünya ve dünyanın güzelliklerini yazmak, en büyük günahlar arasındadır. Kadın günahların en büyüğü, günahkârlığın kaynağıdır. Eğlenmek, gülmek gülünç hikâyeler anlatmak âdeti dinden çıkmakla eş değer olarak kabul edilir. Bu anlayışa karşı çıkmanın bedeli de çok ağır olur. Bu cezalar; köz hâline getirilen ateş üzerinde yavaş yavaş ölüme terk edilmek, kol ve bacakların özel çekme cihazları ile çekilerek koparılması, günlerce mengenede bağlı ve asılı kalarak kolların kendiliğinden kopması şeklindedir. (Yalçın, 2004: 114)

Orta Çağ Hristiyanlığının uyguladığı bu yöntemlerle, Eski Roma'da gladyatörlere parçalattırılan esirlerin ölümünden zevk alan, güçlü gladyatörlerin on binlerce insanın çılgın tezahüratları arasında aslanlara parçalattırılan anlayış arasında sonuç olarak bir fark yoktur. Orta Çağ'daki bu vahşet düzeni, belli bahaneler ve gittikçe biçim değiştiren sapık mantık ve gerekçelerden beslenerek varlığını sürdürür.

Orta Çağ'da öncelikle Dante'nin Beatrice aşkında hümanizm kendisini göstermeye çalışır. Bu masumane aşk, Hristiyanlığın Orta Çağ'daki mantık şatolarına atılmış gülden bir top gibidir. Boccaccio ve Petrarca ise ölüm karşısında yaşamın güzel olduğunu anlatan şiirler yazarlar. Hristiyan düşüncesine aykırı olan bu anlatımlar, yeni bir yol ayrımına gidişin önemli işaretleridir. Hristiyanlık bu dünya günahlarımızı çekmek için gönderildiğimiz bir cezaevi olarak kabul eder.

Hümanizm, Hristiyanlığın Orta Çağ'daki karanlığına bir ışık olarak çarpar ve onun karanlığını aydınlatır. Bu aydınlanmada bazı çelişkiler görülür. Bir yandan karanlığa karşı çıkılırken diğer yandan insanın içinde bulunduğu varsayılan yasak arzuların dışa vurulması gündeme gelir. Bu durum, kimi zaman günahlardan zevk almak ve zevklerden günahlara giden yolu sonuna kadar kullanmaya neden olur. Böylece, beynimizde ve bedenimizde doğuştan itibaren bizimle birlikte var olan her şeyi sınırsız olarak kullanmak gerektiği ileri sürülür. Bir yanlıştan kurtulalım derken bir başka yanlışın içine düşülmüş olur.

Batının hümanizm anlayışında beden kutsallaştırılarak yasaklara yönelmesinin zemini

hazırlanır. Bu yüzden eski Yunan tanrıları melek ve peri olarak tanımlanarak resimlenir. Bunlar, Hristiyanlığın kutsal mekânlarına sokulur. Sözelimi sere serpe yatan Musa heykeli, yalnızca kutsallığın ifadesi değil, kutsallığa karşı insan vücudunu idealize etmenin yoludur. Meryem'in çevresinde şuh ve yarı çıplak olarak çizilen melekler de kadının yaratılışa dönüş ve Hristiyan kutsallığına karşı başkaldırısıdır. Daha sonra açılan bu kapıdan eski Yunan mitolojisinin ve Roma'nın dünya ile ilgili algılamaları ve düzenlemeleri girer.

Rönesansın hazırlanmasında çok önemli bir rol üstlenen Hümanizmin, insanlığın mutluluğunu sağlayacağı varsayılır. Gelişmeler bunu doğrulamaz. Her türlü iyilik ve güzellikleri kendileri için isteyen batılı hümanistler, diğerlerinin acı çekmesinden mutsuz olmazlar. Bilimsel dayanaklardan yoksun olan humanizm, yapılan olumlu propagandalarla tüm dünyaya yayılır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, bilim, felsefe, müzik, edebiyat, resim, sinema gibi alanlarda yoğun bir hümanist propaganda dikkati çeker.

Batılı düşünür ve bilim adamlarının hümanizmden anladıklarının kendi çıkarları olduğu gerçeğinden hareketle, bu düşünce sisteminin insanlığa mutluluk yerine acılar getirdiği görülmektedir. Sorgulamadan ve kaynağını araştırmadan kabul edilen parlak ambalajlı bu kavram, uzun yıllar bir batı yüksek düşüncesi olarak kabul edilerek dünyada benimsendiği ve benimsenmeye devam ettiği görülmektedir.

B. GERÇEK HOŞGÖRÜ KAYNAĞI HACI BEKTAŞ VELÎ

Hacı Bektaş Velî, 13. yüzyılda yaşamış bir mutasavvıf ve düşünürdür. O, Anadolu'yu Türkleştiren Türkmen gücünün hayatına şekil veren bir halk lideridir. Bugün Hacı Bektaş Velî, Anadolu gibi Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Bosna, Arnavutluk, Macaristan, Romanya gibi ülkelerde bile bilinen, saygıyla anılan bir önderdir.

Osmanlı Devleti Balkanlar'a geçince Bektaşî düşüncesinin eşitlikçi, insancıl özünden yararlanır. Bugün bile Balkan ülkelerindeki Bektaşî dergâhlarına Hristiyan halkın saygı duyması, işte bu düşünce genişliğinden kaynaklanmaktadır.

Hacı Bektaş Velî'nin düşüncelerinin içinde dünya tarihinde insanların yükseldikleri çağlarda sıkı sıkıya sarıldıkları ve engin bir heyecanla besleyerek yepyeni bir dinamizm hâline getirdikleri değerlerin tamamı yer almaktadır. Bu değerleri Türkçenin üstün söyleyiş yeteneği ile vecizeleştirmiş, binlerce çiçekten topladığı özü, insanımıza sunarak Anadolu'da Selçukluların son dönemlerinde ortaya çıkan çürümeyi yok ederek yeni bir dirilişi yaratmıştır.

İnsanlığın beynini ve kalbini yeniden kuşatmak için onun izlediği yola ihtiyaç vardır. Hacı Bektaş Velî'nin tarihin tozlu sayfaları arasında kalan özelliklerini üzerindeki toz bulutları açılarak gerçek yüzü ile gün ışığına çıktığı zaman bütün dünyada daha aydınlık, daha dinamik ve daha güçlü bir yeni medeniyetin oluşacağını söyleyebiliriz.

C. KARANLIKLARI AYDINLATAN ÇERAĞ

Avrupa Orta Çağın karanlığında boğulurken Anadolu en aydınlık dönemlerinden birini yaşamaktaydı. Çünkü Anadolu, sığ ve çaresiz bir daralmanın içine düşmemiş, evreni ve insanı bir düşünerek bilinenin dışında yeni ve geniş bir evren oluşturdu.

Anadolu'da Türk Hümanizmini anlamak için 12. yüzyıl Bağdat'ını iyi tanımak gerekir. Bağdat merkezli geliştirilen anlayışta, öz yerine detay, olduğu gibi görünmek ve görmek yerine takiiye esas alınmıştır. 13. yüzyılda hayatı karmaşıklaştıran ve yorumlamaya çalıştıkça yaratılış özüne ters düşüren anlayışlar karşısında yeni umut kapılarına ihtiyaç duyuluyor, böyle bir kapıyı açacak kimsenin ise çağlar ötesine geçeceği biliniyordu.

13. yüzyılda Horasan'dan yola çıkan Hacı Bektaş Velî, açılan ışıık koridorundan yürüyerek Anadolu'ya gelmiş ve bu topraklarda yeni hayatın tohumlarını yeşertmiştir. İnsanı merkeze koyan bu anlayış, birdenbire geniş bir sevgi halesi oluşturur. Detayda boğulan ve bir çıkış yolu arayan insana aslolanı sunmuş, detaylarda boğulmamasını öğütlemiştir.

Bazı insanlar vardır ki, hem içinden çıktıkları toplumlara hem de tüm insanlığa ışık tutarlar. Bu insanlar çağlar geçse de eskimezler. Çünkü öne sürdükleri düşünceler her zaman yenidir, her yeniçağın ihtiyaçlarına karşılık vermektedir. Toplamlar bu tarz büyük insanlar yetiştirmenin onurunu taşırlar, bununla övünç duyarlar. Bizim toplumumuz da birçok büyük düşünür yetiştirmiştir ve bunlar arasında hiç kuşkusuz en önemlilerinden biri de Hacı Bektaş Velî'dir.

Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı çağa baktığımızda, inanç kavgalarının olduğu, masum insanların sırf bazı katı ve bağnaz düşünceler yüzünden yakılarak öldürüldüğü bir çağdır. Bu çağın acı örneklerini hemen hemen bütün tarih kitaplarında bulmamız mümkündür. Orta Çağın bununla simgelenmiş bir kurumu da Engizisyon mahkemeleridir. Engizisyon mahkemelerinin insanları sırf inançlarından dolayı yargıladığını ve verdiği cezaların vahşiliğini artık bugün herkes bilmektedir. Orta Çağın bir başka önemli kusuru ise insanları hep dış görünüşüne göre algılaması, inanmadığı hâlde inanıyormuş gibi görüneni gerçekten inanan insana tercih etmesidir. Bu şekilcilik bazen o kadar ağır ölçüler koyar ki, artık bunu yaşayabilmek çok zorlaşır, insanlar yaşamadıkları şeyleri yaşıyormuş gibi görünmeyi tercih ederler. Hacı Bektaş Velî bu konuda şunu söyler:

"Hararet nardadır sacda değildir.

Keramet baştadır taçta değildir

Her ne ararsan kendinde ara

Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir."

Yukarıdaki sözlerden de anlayacağımız gibi özü ve gerçeği bulmak gerekmektedir. Öz olan ve gerçek olan ise dış görünüşte değildir. Bir ocağın üzerine kapatılmış olan sac değil görünenin arkasındaki gerçeği elde edebilmelidirler. İnsanın kılığı kıyafetinde bir keramet yoktur. Keramet başın içindedir. Yani akıldadır.

Hacı Bektaş Veli, düşüncesinin özüne insanı koymuştur. Ona göre, yaratılmışların tümü güzeldir. Çünkü yaratıcı, yaratış gücünü elinde tutan Tanrı kötü şey yaratmaz. Öyleyse bütün yaratılmışlar yaratandan ötürü sevilmelidir.

Hacı Bektaş Veli'ye göre insanlar arasında eşitliğin yanında bir de farklılık vardır. Bu farklılıkların başında insanların dış dünyalarından çok iç dünyaları gelmektedir. Her insanda iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik, yalancılık ve dürüstlük, cömertlik ve cimrilik, hoşgörü ve bağnazlık gibi birbirine zıt birçok davranış bulunmaktadır. Bu davranışlardan olumluyu benimseyen insanlar aynı zamanda Tanrı dostudurlar. Her insan bu yolda çaba gösterip eğitim yaptığı zaman kısa veya uzun bir zaman dilimi içinde olgun insan olabilir.

İşte yeryüzünde değer vereceğimiz, çoğalmalarını sağlayacağımız insanlar bu olgun insanlardır. Onlar dini ve milliyeti ne olursa olsun hiçbir yaratılmışa zarar vermezler, dedikodu yapmazlar. Başka insanların arkasından onların kötülüğünü istemezler. Böyle insanları yetiştirmek ise çok kolay değildir. Bunun için uzun ve yorucu bir eğitim, sabır gerekmektedir. Olgun insan olmak için önce bunu gönülden istemek gerekmektedir. Daha sonra aklımızı kullanarak tüm çevremizde gördüğümüz, dokunduğumuz, kokladığımız maddi ulusların hepsini anlamaya çalışmamız gerekmektedir. Daha sonra bilgi eksikliklerimizi hızla ortadan kaldırmalıyız. Daha sonra ise aklımız ve bilgimizi kullanarak irfan (erdem) sahibi olmalıyız. Böylece nefsimizin bize yaptırdığı aşırılıklardan ve kötülüklerden sakınmış oluruz. İrfan sahibi olan bir insan artık bütün nesneleri, yaratılmış her şeyi sever ve artık hiç kimseye kötülük yapmaz. İşte böyle bir insan Tanrı dostudur. Onun için sonsuz bir mutluluk vardır.

Hacı Bektaş Veli bu olgunlaşma sürecini de şu sözlerle ifade etmektedir:

“Madde karanlığı akıl nuru ile
Cehalet karanlığı bilgi nuru ile
Nefs karanlığı irfan nuru ile aydınlatır.
Yaptığımız her işi aşkla yapın”

Hacı Bektaş Veli'nin bu düşünceleri hangi çağda olursa olsun geçerliliğini koruyan düşünceleridir. Günümüz insanının da toplumlarının da temel meselelerine çözüm yolu ancak insanları sabırla eğiterek iyi ve olgun düşünceleri barışa ve kardeşliğe doğru giden bir yoldur.

Hacı Bektaş Veli'ye göre yaratılanların hepsine bir gözle bakmak gerekir. Yaratılmışlarda eksik ve kusur görenlerin asıl kusuru yaratıcıda değil kendi bakışlarında aramaları gerektir. Çünkü yaratıcıda eksik aramak büyük bir kibirlilik ve yaratıcıyı beğenmemektir. Hacı Bektaş Veli'nin bu düşüncelerini benimseyen ve uygulayan öğrencileri Asya ve Avrupa'da birçok bölgeye giderek bu güzellikleri tüm insanlarla paylaşmışlardır. Bu yüzden paylaştıkları düşünceleri onları hâlen unutulmadan yaşatan güzelliklerdir. Aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen insanların onların türbelerini saygıyla ziyaret etmeleri bunun en önemli kanıtıdır. Bizim de onları anarak değil onları anıp düşüncelerini yaşayarak olgunlaşmamız gerekmektedir.

Hacı Bektaş Velî, Alevî inanç, kültür ve geleneğinde “Ser-çeşme” olarak kabul edilmektedir. Bektaşîliğin de kurucusu olarak görülür. Hacı Bektaş Velî’yi araştırmak bu iki inanç ve kültürü araştırmaktır. Alevî ve Bektaşî düşünce sistemini tam olarak kavrayabilmek için üç tarih kavşağını iyi bilmek gerekmektedir.

1. 13. yüzyıla kadar Arap dünyasındaki gelişmeleri,
2. Horasan ve çevresindeki anlayış ve gelişmeleri,
3. Anadolu’daki gelişmeleri,

Hız. Muhammed’in ölümünden sonra ortaya çıkan halifelik çekişmeleri, siyasi bir boyut kazanarak, taraflar arasında çekişmeler başgösterir. İlk üç halife Ebubekir, Ömer ve Osman döneminde hilafetin el değiştirmesine ses çıkarmayan ve muhalefette kalan Ehl-i Beyt ve taraftarları, daha sonra iktidarı ele geçiren Emevî Hanedanlarının baskı, zulüm ve kıyımına uğramışlardır.

Arap ırkçılığına dayalı bir yönetim anlayışı benimseyen Muaviye, Türklere olduğu kadar Ehl-i Beyt taraftarlarına karşı da acımasız davranır. Hız. Hüseyin’in M. 681’de ailesi ile birlikte Kerbela’da katledilmesi, Ehl-i Beyt taraftarlarında olduğu kadar, daha sonraki dönemlerde Türkler arasında da Emevî yönetimine karşı kin ve nefretin oluşmasına neden olur. Zulümden kaçarak Türkistan’a göç eden Ehl-i Beyt mensupları, Türkler arasında büyük bir itibar görür. Daha sonra aralarında akrabalık ilişkileri de geliştirilerek yakınlaşma daha da ileri bir boyuta taşınır.

Abbâsiler döneminde kısmen rahatlamış gibi görünen Ehl-i Beyt mensupları, bu dönemde de istedikleri ortamı bulamazlar. Arap ordusu saflarına katılan Türkler, Abbâsi ordu kademelerinden yükselip başarı sağladıktan sonra İslamiyetle tanışmışlar, ayrıca o sıralar ticaret amacıyla Türkistan’a giden tüccarlar ve Ehl-i Beyt’ten imamlar da İslamiyet’in Türkler arasında yayılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Birliktelikler neticesinde eski dinleri Şamanizmi, bırakarak Müslümanlığı kabul etmiş olan Türkler bu yeni dini oba oba, oymak oymak çeşitli derecelerde benimsiyorlardı. Şehir merkezlerinde bütün şartlarıyla benimsenip yerine getirilen İslam dini eski gelenek ve göreneklerin henüz canlılığını yitirmediği göçebe toplumlarda ise eski din ve inanışlarla yoğrulmuş kabul ediliyordu. (Eröz, 1989: 203) İnanç esaslarını Ehl-i Beyt’in eşitlik, hoşgörü ve muhabbete dayalı yorumundan alan Türkler, Hız. Peygamberin önderliği koşuluyla Hız. Ali ve evlatlarının İslam anlayışını benimseyip kabul etmişlerdir.

Ehl-i Beyt düşmanlarının Peygamberin soyundan gelenleri takip etmeleri üzerine, onlar önce Afganistan ve Kırgızistan yörelerine göçerler. Daha sonra Horasan’da Müslümanlığın biçim değil öz olarak algılanması ve sadece öze yönelme çalışmalarını yürütürler. Onların bu çabaları yeni bir düşünce sisteminin doğmasına da zemin hazırlar.

Hacı Bektaş Velî’nin Orta Asya’dan Anadolu’ya geldiği 13. yüzyılda Anadolu, Moğol

zulmünün meydana getirdiği karışıklıklar içindeydi. Siyasal kargaşalar sebebiyle Anadolu'nun içinde bulunduğu durum tamamen içler acısı bir hâldeydi. Doğu Roma'nın devamı olan Bizans'ın güç kaybetmesi, kentlerin merkezden bağımsız hareketleri (Tekfurluklar). kentlerin birbirleri ile savaşları, kırsal alanda yağma ve saldırıların artması, inanç kavgalarının gelişmesi, yol güvenliğinin yok olması nedeniyle yoksullaşma artar.

Bu arada Selçuklu yöneticilerinin taht kavgaları ve basiretsizlikleri de halkı çaresiz ne yapacağını bilemez bir duruma sokar. Yöneticilerin Arapça ve Farsçaya karşı aşırı yönelimleri, bu dilleri âdeta resmi dil hâline sokmuş, yönetimle halk arasındaki bağ gittikçe kopmuştur. Böyle bir durumda Hacı Bektaş Veli ve onun öğrencileri, halka umut olmuşlar, yol göstermişlerdir.

Hacı Bektaş Veli ve onun öğrencileri, önce iç dünyanın temizlenmesi gerektiğini ileri sürer. Hacı Bektaş Veli yeni bir bakış açısı geliştirir: Buna göre özü, asıl olanı yakalamak gerekir. Asıl olan ise dışta değil içtedir. İç dünyası temiz olmayanın dış dünyası temiz olamaz. Öyleyse her insan kendisinden başlayarak kalbindeki kötülükleri, kin, kıskançlık, öfke, cimrilik ve cahilliği ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Bunu yapan insan zaten dış görünüşünü, başkalarına karşı tutum ve davranışlarını kendiliğinden düzenler. İnsan kendini olgunlaştırdıktan sonra diğer insanların kalbini kırmamalı, gönül yıkmamalıdır. Bunun için de kendisine yapılmasını istemediği şeyin başkasına yapılmasını istememelidir: "Sen kendüye ne sanırsan ayruğa da anu san." Bu düşünce bugün psikolojide "empati" adını verdiğimiz bir tutum ve davranış biçimidir. Günümüzde de bu yöntem dıştan içe doğru gelişen insanların üzerinde birleşebilecekleri bir anlayış olarak kabul edilmektedir.

Şimdi bize düşen Anadolu'da hepimizin bağrında yeşermiş olan, hepimizin olan sözlü gelenekle günümüze gelen güzelliklerimizi özenle büyütmek zorundayız. Önce kendi yüreklerimize ve beynimize, sonra bütün insanlarımızın beynine ve yüreklerine ve sonra bütün insanlara yeniden duyurmak zorundayız. Çünkü insanın karanlıklar ve bulanıklıklara değil, aydınlıklara ve güzelliklere ihtiyacı var.

Batının hoşgörü kaynağı olarak sunulan Thomas More ile Hacı Bektaş Veli'nin hoşgörü anlayışlarını karşılaştırdığımızda, aralarında çok önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. More, kendinden olana hoşgörü ile yaklaşırken kendinden olmayana acımasız ve reddedicidir. Hâlbuki Hacı Bektaş Veli, bütün yaratılmışları Yaratıcı'dan ötürü sevmekte, din, dil ve ırk ayrımı yapmadan bütün insanlara aynı nazarla bakmaktadır. Bu da bize ait bu değerlerin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Alighieri, Dante (1989). İlahi Komedya III (Cehennem). (Çev. Dr. Feridun Timur), İstanbul.
- Ana Britanica (2000). Cilt: 11, Ana Yay, İstanbul.
- Cevizci, A. (1994). Felsefe Sözlüğü. Bds Yayınları.
- Coşan, Esad (1987). Hacı Bektaş Velî ve Makâlât, Seha Neşriyat, İstanbul.
- Dündar, C. (1996). "Devler Ülkesindeki Ada (M)". Milliyet. 26 Mart.
- Duran, Hamiye (2007) Besmele Tefsiri, Alevi-Bektaşî Klasikleri I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Er, Piri (1978). Geleneksel Anadolu Aleviliği, Ervak Yayınları, Ankara.
- Eröz, Mehmet (1977). Türkiye' De Alevilik Bektâşilik, Otağ Yay, İstanbul.
- Görkem, İsmail (2000). Türkiye'de Alevi – Bektaşî Ahi Ve Nusayri Zümreleri
- Gündoğdu, Cengiz (2007). Hacı Bektâş-ı Velî; Öğretisi Ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım, Ankara, Aktif Yayıncılık.
- Güzel, Abdurrahman (2002). Hacı Bektaş Velî Ve Makâlât, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Hançerlioğlu, Orhan (1995). Düşünce Tarihi, 6. Bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Hoslak, F. R. (2000). Bektâşilik Tetkikleri, Meb Yayınları, Ankara.
- Köprülü, M. Fuad Vd. (2000). Anadolu'da İslamiyet, Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Mühlstein, Hans (1976). Ütopycılık ve Marksçı Humanizma, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul.
- Noyan, Bedri (1987). Bektâşilik Alevilik Nedir, Ankara.
- Özdemir, Şevket (1995). Yunus Emre Nasrettin Hoca Hacı Bektaşî Velî Düşüncesinde Hoşgörü, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Özmen, İsmail (1998). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi C. I-V, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Ankara.
- Scott, George Ryley (2001). İşkencenin Tarihi, Dost Kitabevi Yayınları.
- Sinanoğlu, Suat (1980). Türk Hümanizmi, Türk Karîh Kurumu Yayınları, Ankara.

The Encyclopedia Americana (1998).Cilt:10.

Timuçin, A. (1996). Felsefe Sözlüğü. Ankara: Ekin Yayınları.

Tunçay, M.(1986). Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi. Ankara:Teori Yayınları.

Urgan, M. (2000). Ütopia . Ankara: İş Bankası Yayınları.

Yalçın, Alemdar (2004). Anadolu Ezgisi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Zekiyan, Boğos (1982). Humanizm - İnsancılık - Düşünsel İşlem Ve Tarihsel Kökenler, İnkılâp Ve Aka Yayınları, İstanbul.